

Michele Garofalo

A Jó, a Rossz, és a Csúf: kritikai médiajártasság tanítása Disney-filmek segítségével¹

1. Bevezetés

Az alábbi kutatásban fiatal lányokat vezettek be a KM módszerébe, annak érdekében, hogy aktív médiafogyasztóvá váljanak. A gyerekeket naponta többször árasztják el invazív médiaképek. Alapvetően a gyerekek a médiaszövegek értelmezése által tudnak aktív médiafogyasztóvá válni; ezen túlmenően az oktatás segítségével pedig saját kultúrájuk felett is kontrollra tehetnek szert.

Az Ontario Tanterv (2009) bemutatta a KM fontosságát, amely által a gyerekek képessé válnak arra, hogy „különbséget tegyenek tények és vélemények között; felmérjék a források hitelességét; felismerjék az elfogultságot; érzékenyek legyenek a csoportok és egyének – a nőket és a kisebbségeket beleértve- hátrányosan való bemutatására; megkérdőjelezzék az erőszak és a bűncselekmények ábrázolását” (p. 13.).

Ezen túlmenően az alábbi kutatásban egy olyan platformot biztosítunk fiatal lányok számára, ahol közreműködésükkel bővíthetjük meglévő tudásunkat a Disney és a fiatal lányok tekintetében.

A Disney-filmekre mint oktatási eszközre és mint a nőiesség közvetítője tekintettünk; a vizsgálatban résztvevő lányok elemezték a Disney-filmek ideológiai mondanivalóját, melynek során elmagyarázhattuk, hogy mi a KM, hogyan működik, miért fontos, különösen azoknak a lányoknak, akik Disney-filmeket néznek. A KM lehetővé teszi a lányoknak, hogy a médiaszövegeket a hatalom és a dominancia viszonyának szempontjából vizsgálják meg. A KM képessé teszi a lányokat arra, hogy a közvetlenül befogadott képek megértése mellett azok mögöttes üzenetét is képesek legyenek kódolni (Gainer, 2007).

A tanulmány nagyobbik része – a szakirodalmi áttekintés és az elemzés – különböző témákat ölel fel, úgy mint a Disney hercegnők külseje, a nemi szerepek konformitása, és a szereplők közti heteroszexuális viszony.

Az elemzés középpontjában a hatalommal rendelkező női Disney figurák és azok lányok általi értelmezése áll. Ehhez két rajzfilmet használtunk fel, a Hamupipókéét (1950) és a Kis Hableányt (1989); az elemzés során a résztvevők a kritikai médiajártassággal ismerkedtek meg, s ezáltal a média kritikus megfigyelőjévé váltak.

1.1 Kutatási kérdés

A tanulmány arra a kérdésre keres választ, hogy hogyan lehet a KM segítségével a Disney-filmekről beszélgetni és hogyan biztosítja azt, hogy a lányok a Disney-filmek ideológiáival szemben kritikusak legyenek?

2. Kritikai Médiajártasság

A társadalom egészének vizsgálatát és bírálatát hirdeti a kritikai megközelítés elmélete, azáltal, hogy felszínre hozza azokat a mögöttes ideológiákat, melyek irányítják a társadalmat.

A KM a kritikai megközelítésből ered, mivel ez a társadalomkritika olyan speciális területeket is magába foglal mint a média és a populáris kultúra. A KM a kritikai megközelítés egyik ága és ennek a kutatásnak az elméleti keretét biztosítja. A KM-t úgy is meghatározhatjuk, mint „olyan pedagógia, mely a diákokat a média, közönség és információ közötti kapcsolat elemzésére készíti és egyben egy olyan tudást jelent, mely olyan alternatív média szövegek megalkotását

¹ The Good, the Bad, and the Ugly: Teaching Critical Media Literacy with Disney, *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 106 (2013) 2822-2831

teszi lehetővé, amely megkérdőjelezi a társadalomban uralkodó nézetek üzeneteit” (Kellner és Share, 2007, p. 62.).

Ezenfelül a KM arra bátorít, hogy „a kulturális forrásokat és élményeket úgy tekintsük, mint az uralkodó narratívák lebontására, megkérdőjelezésére, ellenállásra és újragondolására való lehetőség (Kellner és Share, 2007, p. 63.)

Kellner és Share a KM további magyarázatában a jéghegy hasonlatával élnek. A legtöbb diák képes arra, hogy a média egyértelmű oldalait elemezze, mely csak a jéghegy csúcsa. A KM lehetővé teszi a diákoknak, hogy ne csak a jéghegy csúcsát, hanem a teljes jéghegyet képesek legyenek elemzés alá vetni. Lehetővé teszi, hogy a diákok a Disney-filmek közvetlenül érzékelhető aspektusai mögé tudjanak látni, a Disney figurák felszíne mögött meglátva a „fehér uralkodó középosztály, a homofóbia és egyéb elnyomó nézetek megjelenését” (Kellner és Share, 2007, p. 8.).

Kellner és Share (2005) szerint a KM nem csak arra tanítja a diákokat, hogy hogyan tanuljanak és hogyan használják konstruktívan a médiát, beleértve annak manipulációjával szembeni védekezést is, hanem olyan készségeket is kifejleszt, mellyel „jó állampolgárrá válhatnak, s mely által a társas élet motiváltabb és kompetensebb résztvevőivé válhatnak” (p. 372.). A KM használata lehetővé teszi, hogy a médiaszövegek saját értelmezésének aktív alakítóivá váljunk. Ennek az elméleti keretnek a fontosságát az adja, hogy képessé teszi a gyerekeket arra, hogy a média passzív résztvevői helyett hatalmat nyerjenek és tudást merítsenek a saját kultúrájukból, mely által személyes jelentést és identitást alakíthatnak ki, mely környező világuk megváltoztatására ad lehetőséget. A tudás média értelmezésen keresztül társas megalkotásának megértése lehetővé teszi a diákoknak, hogy kritikai szemléletüket kiterjesszék az információ és kommunikáció egyéb csatornáira is. A gyerekek aktív félle válnak a média értelmezésében, mely által lehetővé válik, hogy igazságtalanságokat építsenek le, saját hangjukat hallassák, és ezáltal egy jobb társadalmat építsenek.

2.1 Kritikai médiajártasság és a Disney

Giroux és Pollock (2010) szerint az animált filmek több szinten működnek; az egyik leghatékonyabb, hogy egyfajta tanító szerepet töltenek be, mint a kultúra termékei (p. 164.). Tehát a filmek oktatási eszközök lehetnek a gyerekek számára, különösen „mivel a filmes diskurzus a nézőt nem csak a tudás aktív megalkotójaként szólítja meg, hanem a tudás egy különleges szempontból való megalkotójaként” (Gainer, 2007, p. 365.). A gyerekek által fogyasztott média többségét a Disney vállalat birtokolja, ezáltal a gyermekek számára egy behatárolt világot megmutatva, melyet a cég érdekei határoznak meg és torzítnak el. Gyakran a szülők és a gyerekek ugyanúgy nem rendelkeznek azokkal az eszközökkel, melyekkel kritikusan elemezni tudnák a Disney által teremtett képi világot.

Ennél fontosabb, hogy a Disney „egy globális kulturális intézmény, mely nagy erővel küzd azért, hogy megvédje a morális értékek szószólójának mitikus státuszát” (Giroux és Pollock, 2010 p. 93). A Disney egyike azoknak a vezető intézményeknek, akik a gyermekkori kultúrát világszerte építik. Giroux és Pollock (2010) szerint a Disney garantálja az egészséges gyanakvást és a kritikai vitát. Azt is hirdetik, hogy „a Disney-filmeknek annál jobb oktatási és szórakoztatási értéke lesz, minél több fiatal gondolkodik a tudatos és a tudattalan üzeneteiről, miközben ellenáll annak a kísértésnek, hogy ideológiamentesen nézze őket” (p. 99). Továbbá a Disney filmek a történetük kontextusa miatt erősen rezonálnak a többségi felfogásokra és értelmezésekre. Ezen kritika szerint ez a elfogás kifejezi annak szükségét, hogy kritikusan elemezzük azt, ahogy „a Disney-filmek domináns kiváltságos olvasatai létrehoznak és megerősítenek olyan speciális

örömeiket, vágyakat és tárgyakat, melyek a fiatalok számára kijelölik a társadalmi mozgásterüket és lehetőségeiket (Giroux és Pollock, 2010 p. 103).

Erre a következtetésre a KM-gal juthatunk, ami megengedi a gyerekeknek, hogy a filmeket a domináns kódon belül, az ellen, vagy azon kívülről szemléljék (Giroux és Pollock, 2010 p. 103).

A KM fejlesztése a gyerekeknek olyan teret nyújt, mely megkérdőjelezhetik a Disney-filmekben bemutatott képeket és ideológiákat. Lehetséges, hogy a gyerekeknek nincsen konkrét válaszuk a kérdésekre, de azért kérdezzük a gyerekeket, hogy kritikusan tudjanak gondolkozni az őket érő szórakoztatásról. A rejtett ideológiák fogalmát „nem feltétlenül Disney találta föl, de ők kifigurázzák, csodakirályság- papírba csomagolják és végül eladják a gyerekeknek; ez a Disney igazi hatalma (Sun és Picker, 2002). A KM segíti a gyerekeket, hogy kritizálják ezeket a becsomagolt eszméket és cserébe lehetőséget nyújtson arra, hogy megkérdőjelezzék a Disney által nyújtott információt. A KM jelentősége az, hogy nem kényszeríti a gyereket arra, hogy eldöntse: a Disney jó vagy rossz; cserébe lehetőséget nyújt arra, hogy megkérdőjelezze azt. A gyerekekben sokszor nem tudatosulnak a bújtatott ideológiák, melyekre gyakran „elnyomott erőként” hivatkoznak. Mindazonáltal a KM lehetőséget nyújt a gyerekeknek arra, hogy aktív részesei legyenek a saját média-interpretációiknak, biztonságos teret teremtve ezáltal arra, hogy megbeszéljék az igazságtalanságokat, a személyes véleményüket és a Disney filmekben lévő rejtett témákat.

2.2 Feminista nézetek

A feminista kutatók központi érdeklődési területe a női szépségideál, amit úgy határozhatunk meg, mint „az a társadalmilag megkonstruált fogalom, hogy a fizikai vonzerő a nő egyik legfontosabb tulajdonsága, egy olyan valami, aminek az elérésére és fenntartására minden nőnek törekednie kell (Baker- Sperry és Grauerholz, 2003, p. 711.) A női szépségideál a nők vonzerejét helyezi a középpontba, amiért cserébe társadalmi és pszichológiai előnyökben részesülnek. Az általános nézet szerint a fizikailag vonzó személyek a kevésbé vonzó személyekkel szemben több pozitív tulajdonsággal bírnak ami, miatt könnyebb kapcsolódni hozzájuk és szeretni őket. Baker- Sperry és Grauerholz (2003) szerint a női szépségideált gyakran negatív színben tüntetik fel, mint egy elnyomó erőt, amiben a patriarchális hatalom tárgyiasítja, leértékeli és alárendeli a nőket. Mindazonáltal széles körben elfogadott, hogy a nők úgy látják és értelmezik a szépséget, mint egy erőt, mely hatalommal ruházza fel őket, nem pedig úgy, mint egy olyan erőt, mely elnyomja őket (Baker- Sperry és Grauerholz, 2003). Figyelemre méltó, hogy a női szépségideál paradoxonja az, hogy a „patriarchális rendszerben azok a nők, akik a vonzerejükkel törekednek a hatalomra, gyakran azok, akik a leginkább függnek a férfiak erőforrásaitól (Baker- Sperry és Grauerholz, 2003, p. 712.). Baker- Sperry és Grauerholz (2003) szerint az a csoport, mely a legtöbbet profitál ebből az ideálból, vitán felül a fehér, heteroszexuális, közép- és felsőosztálybeli nők csoportja; ugyanakkor ezen csoport, akiket megcéloz a női szépségideál, a gyermekmesékben többségként van ábrázolva. Baker- Sperry és Grauerholz (2003) a tanulmányában arra a következtetésre jutott, hogy a fiatal nőket az idős nőkkal vagy férfikkal szemben gyakran gyönyörűnek, csinosnak vagy szépnek írják le a mesékben. Mindezekon felül a szerzők arra a következtetésre jutottak, hogy a média, beleértve a gyermekmédiát is, a női szépség fontosságának üzenetét közvetíti, nemcsak azáltal, hogy a főszereplők gyönyörűek, hanem azzal is, hogy megmutatja, hogy a szépség által jutalmakat lehet elérni (2003).

Bazzini, Curtan, Joslin, Regan és Martz (2010) alátámasztja azt, hogy a gyermekmédiában jelen van a női szépségideál azzal, hogy a hős herceg és az erkölcsös hercegnő vonzó, de a gonosz boszorkány és a gonosz óriás ronda (p. 2688.). Myers (2002) tovább bizonygatja ezeknek az

ideáloknak a következményét és jelentőségét, azzal, hogy kihangsúlyozza, „hogya a gyerekek nagyon korán tanulják meg a sztereotípiákat; Hófehérke és Csipkerózsika gyönyörű és kedves, a boszorkány és a mostohatestvérek csúnyák és gonoszak” (p.248.). Baker- Sperry és Grauerholz (2003) szerint a korábbi és a jelenlegi Disney-filmek gyakran eltérően mondják el az ismert tündérmeséket, úgy hogy az eredeti női szereplők „találékonyágát, aktivitását és függetlenségét megváltoztatják, de a fizikai vonzerejüket nem” (p. 722.). A Disney valóban megpróbálja bizonyos férfi viselkedések adoptálásával pozitívan megváltoztatni az idejétmúlt női karaktereket, de a vonzerejük érintetlen marad.

2.3A kritikai médiajártasság jelentősége

A KM jelentősége az, hogy segítségével lebonthatjuk azokat a képeket, melyek gyermekkori tudásunkat alkotják. A Disney-szereplők egy specifikus ideológiát hoznak létre, melyet a gyerekek normaként vagy elérendő célként tűznek ki maguk elé. A KM képessé teszi a gyerekeket arra, hogy aktívan vitatkozzanak, megkérdőjelezzék és kritizálják azokat képeket, melyekkel a médián keresztül találkoznak.

Noha a Disney egy multinacionális vállalat, melynek célja a pénz előállítása, filmjeik használhatóak oktatási eszközként. A KM fontossága azért is hangsúlyos, mert a Disney-szereplők a gyermekek számára modellértékűvé tudnak válni. A Disney-filmek a gyermekkultúrában betöltött vezető szerepét figyelembe véve feltétlenül fontos, hogy megértsük a kisgyerekekre gyakorolt hatását.

Mindent összevéve a Walt Disney Vállalat a legnagyobb médiabirodalom a világon. A Walt Disney Vállalat 2011-ben megközelítőleg 40,8 milliárd dollár adót fizetett be az államnak, mely szintén a cég hatalmas méreteire utal. Egy 1995-ös adat szerint emberek milliói néztek Disney-filmeket. Megközelítőleg 200 millióan néztek Disney-filmet egy év alatt, 395 millió ember nézett Disney gyártású tévéshowt egy héten, 212 millióan hallgattak Disney-zenét egy héten, 50 millióan látogattak meg Disney parkot egy év alatt és 42 millióan vásároltak Disney boltban egy év alatt (Giroux, 1995). A 1990-es évek közepe óta megnyíló új szórakoztató parkok és megjelenő filmek hatására el lehet képzelni az eladások és a látogatások számának növekedését mely a Disney cég bevételeit gyarapította. Ilyen hatalmas rajongói bázis mellett nem meglepő, hogy a Disney-t a családok nagyra értékelik és tisztelik. A Disney Vállalat óriási mérete és a gyermekmédiá feletti hatalma késztet arra, hogy tovább vizsgáljam azt, hogy a KM hogyan segíti hozzá a kislányokat, hogy kritikusán gondolkozzanak a Disney filmekről.

Ez a kutatás azért is fontos, mert a gyermek- és ifjúságkutatásokhoz többféle módon is hozzá járul. Ez a tanulmány a gyermekekkel való kutatást helyezi a központba, lehetőséget biztosítva számukra, hogy megosszák a véleményüket, ahelyett, hogy szakemberek és felnőttek a nevükben beszéljenek. Ezekon túlmenően a KM egy nagyszerű módszer, mely az ontarioi általános iskolai tananyagban nagyszerűen alkalmazható. A kutatásom hozzájárul azokhoz a kutatásokhoz, amik alátámasztják, hogy a KM különösen fontos a gyermekek intellektuális élete szempontjából. A gyermek- és ifjúságkutatás egy fejlődő terület, melynek egy jelentős része foglalkozik a Disney céggel, de a legtöbb kutatás vagy amellelt foglal állást, hogy a Disney előnyös vagy hátrányos a gyermekek számára. Az én kutatásom úgy járul hozzá a tudományterülethez, hogy hangot ad a fiatal lányok véleményeinek és aggodalmainak anélkül, hogy arra késztetné őket, hogy eldöntsék, hogy a Disney előnyös vagy káros az ő életükre nézve.

3. Szakirodalmi áttekintés

A Disney két színt használó szimbolikája gyakran kapcsolja a fehéret a jószághoz és a feketét gonoszszághoz (Hurley, 2005). Ez a kettősség kevés alternatívát nyújt a személyiség ábrázolására a jón és a gonoszon kívül. Ehhez a fekete-fehér színekhez kapcsolódóan a Disney a női szereplők ábrázolásával megszilárdítja a nőiség dichotómiáját is. A dichotómia a női szerepeket vagy hatalmasnak vagy passzívnak konstruálja. A hatalom a Disney-nél negatív szerepben van feltüntetve, míg a passzivitás pozitív dolgokhoz kapcsolódik. A színek szimbolikája támogatja ezt a dichotómiát azzal, hogy a hatalmat és a gonoszszágot a feketével, míg a jószágot és passzivitást a fehérhez társítja. A hatalommal bíró karaktereket függetlennek, taszítónak, gyűlöltnek és egyedülállónak ábrázolják, és a fekete színhez társítják. Ezzel szemben a passzív karaktereket a fehér színhez társítják és alárendeltnek, kedvesnek, csinosnak ábrázolják, akik párt találnak és megházasodnak. A hatalmas és a passzív szereplők kettősségét gyakran a fizikai megjelenésükkel is hangsúlyozzák. Ursula, Demona és Szörnyella de Frász gonosz nőszemélyek és ezért taszító, hangos, trágár nőnek vannak ábrázolva.

Ursula, a gonosz tengeri boszorkány a Kis Hableányból, magába foglalja gonosz és hatalommal bíró nő esszenciáját, aki nem felel meg a Disney hercegnők leegyszerűsített testideáljának. Ursula egy félig ember, félig polip lény, és gonoszszággal és iróniával átitott elhízott lila tintahalnak van ábrázolva. (Giroux és Pollock, 2012, p. 101). Hat polipcsápja és két emberi karja van. Nem emberi, szörnyszerű kinézete tovább erősíti a rútságát. Testének fizikai ábrázolása a víz alatti hatalmát hangsúlyozza. A fizikai ábrázolása csökkenti a többi karakter jelentőségét, ami hangsúlyozza a birtokában lévő gonosz erejét, amivel mindenki fölé tud kerekedni (Do Rozario, 2004). Do Rozario úgy írja le Ursulát, mint egy elhízott, csúnya nő paródiáját, aki szétterjed, megfojt, legyőz másokat. Ursulának van egy fekete angolnahadserege, amit mások utáni kémkedésre és mások akadályozására használ. Ursula igazi gonoszszága a tetteiben nyilvánul meg. Manipulatív természete rossz hatással van a többi szereplőre. Ursula csak úgy tud uralkodni a víz alatti világ felett, ha lerombolja Triton király hatalmát. Ehhez lányának, Arielnek a befolyásolásához folyamodik. Ursula kihasználja azt, hogy Ariel ember szeretne lenni és Ariel elcseréli a hangját arra, hogy három napig ember lehessen. Ursula manipulációja és mások semmibe vétele megmutatja önző cselekedeteit, melyek megerősítik taszító és gonosz természetét. Ursulán keresztül a Disney a női hatalomnak egy mélyen romboló szemléletét építi föl. Ursulát egy Disney-film hatalommal bíró női szereplőjének tekinthetjük, viszont a hatalmát gonoszszágra és nem jószágra használja. A hatalommal bíró nők gonoszszággal való társítása azt sugallja, hogy a hatalom és a kedvesség-szépség kölcsönösen kizárják egymást a nők esetében (Do Rozario, 2004).

Demona (angolul Maleficent) a Csipkerózsikából az egyik legsötétebb és legerősebb Disney-figura (Hurley, 2005). Gonosz jellemét kihangsúlyozza nyomasztó és kellemetlen megjelenése. Magas, vékony, sápadt-zöld bőrű nő, sárga szemekkel. Erős arcvonásai vannak. Túlméretezett, fekete és lila ruhát hord, mely eltakarja testének igazi formáját. Demonát egy szarvszerű fejfedővel látják el, amely a sötét gonosz varázserejét szimbolizálja. Gonoszszágát tovább fokozza alakváltoztató képessége.

Az alakváltoztatás megkülönbözteti őt az emberektől. Meg tudja változtatni a fizikai megjelenését, így az áldozatai nem veszik észre (Hurley, 2005). Ezáltal Demona olyan szertelen hatalommal rendelkezik, amit kizárólag önző, gonosz céljaira használ.

A női hatalom következetesen rossz fényben van feltüntetve a Disney-rajzfilmekben. A gonosz szereplők a legnagyobb hatalommal rendelkező női karakterek a filmekben. Azonban a hatalom ilyen ábrázolása azért vitatható, mert ők kizárólag gonoszok. Ezért a Disney-filmekben

nincsenek olyan női hatalommal rendelkező női karakterek, akikre a fiatal lányok felnézhetnének. Fókuszcsoportjaimban megbeszéljük azt, hogy mit jelent hatalommal bíró nőnek lenni. Arra vagyok kíváncsi, hogyan látják ezek a fiatal lányok a hatalommal bíró nőket és ebben milyen szerepet játszik a gonoszságuk és a csúnyaságuk.

4. Módszerek

Kutatásom középpontjában az állt, hogy egy kvalitatív módszerrel lehetőséget biztosítsak fiatal lányoknak arra, hogy megosszák és kifejezhessék a véleményüket. Négy, 7 és 11 év közötti lányból alkottam egy kísérleti csoportot és két fókuszcsoportot használtam az adatok gyűjtéséhez. Minden résztvevő álnévvel szerepel a cikkben, annak érdekében, hogy a személyiségi jogaik ne sérüljenek. A résztvevőket arra ösztönöztük, hogy kritikai, provokatív kérdésekre adjanak válaszokat és ugyanígy, tegyék fel saját kérdéseiket. Ehhez egy félig-strukturált kérdőívet használtunk segítségül. A második fókuszcsoportban a Disney rajzfilmek médiaelemzése is zajlott. A résztvevőket arra kértük, hogy mondják el véleményüket az egyes filmrészletekben megmutatott női szereplőkről, majd irányított kérdésekkel segítettünk egy átfogóbb nézőpontot adni és áttekinteni a filmrészletek közös jellemzőit.

4.1 Első fókuszcsoport

Az első fókuszcsoport résztvevőinek arra nyílt lehetőségük, hogy a Disneyről általánosságban beszélgethessenek, megosszák saját véleményüket a Disney-filmekről. Az első fókuszcsoporttal az volt a szándékom, hogy a gyerekek Disney-filmekkel kapcsolatos általános attitűdjéről nyerjek adatokat, olyan témák mentén, mint kedvenc filmek, kedvenc karakterek, vagy egyéb más szempont, melyet a résztvevők megosztottak. A kérdések között ilyenek szerepeltek: Miért szereted a Disneyt? A Disney szerinted csak szórakoztató, vagy van oktatási szerepe is, és miért? A női Disney szereplőkkel kapcsolatos kérdések specifikusabbak voltak: Van-e kedvenc női Disney szereplőd? Miért ő a kedvenced? Ez a fókuszcsoport lehetőséget teremtett arra, hogy előkészítse az utána következő csoportban elhangzó specifikusabb kérdéseket.

Olyan kérdéseket is feltettünk, melyek segítségével a résztvevők médiaelemzési képességeit próbáltuk feltárni: Kik készítik a Disney filmeket? Ha a hercegnőn egy valamit megváltoztathatnál, mi lenne az?

A résztvevők eldönthették, mely Disney filmeket szeretnék megnézni a második fókuszcsoportban, mellyel alakíthatták a kutatás menetét, mivel ezeket a filmeket választottuk ki a kritikai elemzés céljára.

4.2 Második fókuszcsoport

A második fókuszcsoportban Disney-filmrészleteket mutattunk be, majd a női szereplőkkel kapcsolatos kérdéseket tettünk fel annak érdekében, hogy a kritikai gondolkodást elősegítsük. Az első filmrészlet a Hamupipőke (1950) című meséből volt: Hamupipőke mostohatestvérei elindulnak otthonról a bálba, hogy a herceggel találkozzanak. Hamupipőke állat barátai összegyűjtik a mostohatestvérek maradék ruhaanyagait és varrnak belőlük Hamupipőkének egy új ruhát, így ő is elmehet a bálba. Hamupipőke lesiet a lépcsőn, hogy utolérje mostohatestvéreit és arra lesz figyelmes, hogy valakik feltúrták a szekrényét. A testvérek megtalálták és összetépték Hamupipőke új ruháját, mely teljesen tönkrement, így mégsem tud elmenni a bálba. Hamupipőke mostohája végignézi az egész jelenetet, mely úgy végződik, hogy Hamupipőke sírva felrohan a szobájába, a testvérek pedig elindulnak a bálba.

A második filmrészletet a Kis Hableány (1989) című meséből vetítettük, középpontba állítva Ursulát, a gonosz tengeri boszorkányt. A részletben elhangzik a „Szegény szerencsétlen lelkek”

című dal, melyben Ursula elmagyarazza és megmutatja erejét Arielnek, aki passzívan figyel az énekét. A jelenet azzal kezdődik, hogy Ursula elmagyarazza a varázsital működését, megmutatja azokat az embereket, akiket elvarázsolt bájitalával és akik most mind Ursula fogságában élnek. Ursula elmagyarazza Arielnek, hogy azért cserébe, hogy lábakat kapjon, oda kell adnia Ursulának a hangját. Az egyetlen lehetőség, hogy Ariel visszakapja a hangját az, ha a herceg igaz szerelemmel megcsókolja őt a szárazföldön. Ha ez nem történik meg, Ariel örökre Ursula rabszolgája lesz. A jelenet azzal zárul, hogy Ariel megkapja lábait.

5. Elemzés és diszkusszió

„Ursula szerintem azért néz így ki, mert gonosz, és a gonoszok általában csúnyák” – Cayley, 7 éves.

Ennek a kutatásnak az volt a célja, hogy párbeszédet indítson el a Disney-rajzfilmek körül kialakult ideológiákról, különös tekintettel a női karakterekre. A szakirodalmi összefoglalóban bemutatott cikkek középpontjában az áll, hogy a hatalommal rendelkező női karakterek a Disney-filmekben jellegzetesen a gonoszok szereplők. A Disney-filmekben a hatalom negatív fényben van feltüntetve és kutatásomban arra voltam kíváncsi, hogy a megkérdezett lányok számára ez mennyire érzékelhető.

Az első fókuszcsoporthoz nem fordítottunk nagy figyelmet a női karakterek hatalmára. Ugyanakkor röviden foglalkoztunk Ursulával, A Kis Hableány gonosz főszereplőjével (1989). Ahogyan a szakirodalmi áttekintésben is írtuk, Ursula fizikai jelenléte elvonja a figyelmet a többi szereplőről, nagy testével és negatív tetteivel dominálva a történetet. Érdekes, hogy Cayley, aki kedvenc szereplőjével, Ariellel dolgozott, és arról zajlott a beszélgetés, hogy ki a rossz szereplő a mesében. Nagyon érdekes volt látni, ahogyan Cayley a beszélgetést kiterjesztette Arielről, aki a kedvence, Ursulára, akit nem szeret. Ez is alátámasztja azt, hogy Ursula figurája hogyan dominálja a mesét. Ursulát első említésekor „gonosznak és rossznak” nevezték. Ezután a résztvevők egybehangzóan ugyanígy aljasnak és gonosznak nevezték. Az első fókuszcsoporthoz a beszélgetés során a résztvevők következetesen úgy utaltak Ursulára, mint „az az aljas személy” vagy „az a gonosz”, ahelyett, hogy a nevére nevezték volna. A résztvevők a film cselekményéből adódó egyszerű okokkal indokolták azt, hogy miért nem szeretik Ursulát: legfőképpen azért, mert elvette Ariel hangját. Meglepő volt, hogy nem magyarázták el mélyebb szempontok alapján azt, hogy miért nem szeretik Ursulát.

Brittney viszont arról számolt be, hogy a Disney filmek szereplői közül a Hófehérkében látható gonosz karakter az, akit nem kedvel, mert ő adta Hófehérkének a mérgezett almát. Jade ezt azzal egészítette ki, hogy a gonosz királynő volt az, aki Hófehérkét a méreggel megkínálta, öregnek és csúnyának álcázva magát. Noha az első fókuszcsoporthoz a résztvevők nem kapcsolták össze a gonosz szereplőket a hatalommal, túlnyomórészt ezeket a szereplőket gonosznak és csúnyának írták le, és legfőképpen ezért nem szerették őket.

A második fókuszcsoporthoz a résztvevők mélyebb kritikai elemzésbe tudtak bocsátkozni mind Ursulát, mind a Csipkerózsika mostoháját és mostohatestvéreit illetően. A második fókuszcsoporthoz a résztvevők, és a friss képelmények hatására mélyebb beszélgetésre és több kritikai gondolkodásra volt lehetőség.

Az első filmrészletben a résztvevők a Hamupipókéből néztek meg egy jelenetet. A jelenet középpontjában az állt, amikor Hamupipóke mostohatestvérei megrongálják Hamupipóke bál ruháját, mely miatt az nem tud elmenni a bálba. Cayley, Kara, Brittney és Jade mindannyian egyszerűen gonosznak nevezték a mostohanővéreket azért, mert elszakították Hamupipóke ruháját, de részletesebb magyarázatot nem adtak. Kísérletet tettem arra, hogy azzal a kérdéssel,

hogy „hogyan bántak Hamupipókéval a mostohái?” további magyarázatokat kapjak, de nem tudtam meg több részletet. Javasoltam a résztvevőknek, hogy keressenek a saját életükben párhuzamot a mostohák viselkedésére.

Rövid és automatikus választ kaptam: erőszakos viselkedés. A résztvevők felismerték a hatalmi különbséget Hamupipóke és mostohája, valamint mostohatestvérei között, megfeleltetve azt a bántalmazó és az áldozat helyzetével, melyben Hamupipóke az áldozat. Az ebben való egyetértés mögött az állt, hogy Hamupipóke fiatalabb mostohatestvéreinél, mely magyarázatot ad a köztük lévő hierarchiára, hasonlóan ahhoz, ahogyan az idősebb gyerekek bántalmazzák a náluk fiatalabbakat. Ezt a gondolatmenetet a kritikai gondolkodás példájának tartom, mivel a lányok össze tudták kapcsolni a filmben látottakat saját tapasztalataikkal. Az erőszakos viselkedésről való beszélgetés a környezetünkben élő emberek cselekedeteire irányította a figyelmünket és arra, hogy mindannyian felelősek vagyunk a saját tetteinkért. A résztvevők egyetértettek azzal, hogy nem éreznék jól magukat, ha úgy bánnának velük, mint Hamupipókéval, továbbá nem éreznék jól magukat, ha ők így bánnának bárki mással.

A KM egyik kulcseleme az, hogy bátorítsuk a gyerekeket a kritikai médiaszemlélet elsajátítására, mely azáltal tud fejlődni, ha a gyerekeket saját kérdések feltevésére ösztönözzük. Érdekes módon a második fókuszcsoporthoz a résztvevők Ursula tettei mögötti lehetséges szándékról kezdtek gondolkodni és e mentén olyan kérdéseket tettek fel, melyek tovább vitték a beszélgetés fonalát. Például, amikor arról beszélgettek, hogy Ursula hogyan készült Ariel hangját elvenni, Cayley érdekes kérdést tett fel: „Nem teljesen értem, ha Ursula elveszi Ariel hangját és ő cserébe lábakat kap és a herceg nem csókolja meg szerelemmel őt, akkor visszakapja a hangját?” Kara ezt a kérdést tovább fűzve, azt kérdezte: „Ha Ursulával kell élnie, visszakapja a hangját?” Britney erre a kérdésre azt a tipikus, korosztályukra jellemző választ adta, hogy szerinte Ariel nem kapná vissza a hangját, mert „Ursula gonosz és nem adná neki vissza”. Ez a párbeszéd megmutatja, hogy ha a kritikai gondolkodás megjelenik egy beszélgetésben, olyan lehetséges kimeneteleken gondolkodnak el a résztvevők, melyek nem következnek közvetlenül a film cselekményéből. A résztvevőknek el kellett gondolkodniuk Ursula viselkedésének szándékáról és saját ötleteiket használni ahhoz, hogy kitalálják, mi történhet Ariel hangjával.

Gainer (2007) szerint a KM lehetővé teszi, hogy a mozgókép közvetlen befogadásával párhuzamosan a színpad mögé lássanak a gyerekek – ezt tapasztaltuk magunk is, amikor a gyerekek képesek voltak a filmrészletek megfigyelése után párhuzamot vonni saját élményeikkel. Amikor a résztvevők megállapították, hogy nem éreznék jól magukat Hamupipóke helyében, vagy ha ők úgy bánnának másokkal, mint a mostohanővérek Hamupipókéval, akkor a hatalmi viszonyok egyenlőségének megértéséről tanúskodtak, sőt a látottakkal szemben foglaltak állást, mely a KM fő elemének tekinthető (Kellner és Share, 2007). Kellner és Share (2007) szerint a KM arra ösztönöz, hogy a saját tapasztalataink segítségével kérdőjelezzük meg az uralkodó narratívákat. Ezt a vizsgálat résztvevői is sikeresen használták, amikor a „gonosz szereplők” cselekedeteit bírálták. Emellett, jelen kutatásomban - a szakirodalommal egybehangzóan - arra a következtetésre jutottam, hogy ugyan a fiatal lányok fel tudják ismerni a rajzfilmek rossz szereplőit, és csúnyának írják le őket, nem tesznek egyenlőséget feltétlenül a női hatalom és a gonoszság között. Úgy tűnik, nem értik azt a Disney által sugalmazott kapcsolatot, mely szerint a halattal bíró nők negatív szereplők is egyben.

6. Következtetés

Jelen tanulmány középpontjában az állt, hogy fórumot biztosítsunk fiatal lányoknak, arra, hogy megbeszéljék a Disney-filmek női szereplőiről alkotott véleményüket, a KM segítségével.

Disney-filmrészletek közös megtekintése után a fiatal lányok képesek voltak kritikai szemlélettel a filmrészletekre vonatkozó kérdéseket megválaszolni. Mivel a Disney egy olyan hatalmas vállalat, melynek világszerte nagy befolyása van a gyermeki média világában, fontos, hogy a gyerekek képesek legyenek kritikai szemmel nézni a Disney filmeket. A KM egy olyan fontos eszköz, melyet az ontariói iskolák tanterve számára fejlesztettek ki, annak érdekében, hogy a gyerekeknek legyen valamilyen eszközük arra, hogy az őket a különböző médiumokból naponta érő információáradatot meg tudják érteni. A KM-t az ontariói iskolákban széleskörűen alkalmazzák, de fontos, hogy a KM a mindennapi élet szerves része is egyben. A KM haszna az, hogy a gyerekek képesek általa kritikai szemlélettel használni a médiát, anélkül, hogy bojkottálniuk kéne azt, ami szórakozást és örömet nyújt számukra.

Ennek a kutatási irányznak számos további lehetősége van a jövőre nézve. Eddig kevés vizsgálat történt a KM segítségével a gyerekek véleményét tükröző Disneyről, ezáltal magukról a gyerekekről.

Mindazonáltal a jelen kutatás vizsgálati csoportja nagyon alacsony számú és homogén volt, így egy nagyobb és változatosabb minta a különböző nézőpontok megjelenésével gyümölcsözőbb beszélgetések megvalósulására adna lehetőséget. Végezetül, mind a szülők, mind a pedagógusok számára fontosnak tartom a KM jelentőségének felismerését, és annak megértését, hogy a gyermekfilmek a szórakoztatás mellett az oktatás részévé válhatnak egyszerű kérdések feltevésével.

7. Köszönetnyilvánítás

Ezúton szeretném kifejezni hálámat konzulensemnek, a Brock Egyetemen dolgozó Dr. Shauna Pomerantz-nak, folyamatos támogatásáért, állandó segítségéért és türelméért. Hálás köszönet érte!

Borbély Dóra fordítása

Szakirodalom

Ashman, H. & Musker, J. (Producers), & Clements, R. & Musker, J. (1989). *The Little Mermaid* [Motion picture]. USA: Walt Disney Pictures

Baker-Sperry, L., & Grauerholz, L. (2003). The pervasiveness and persistence of the feminine beauty ideal in childrens fairy tales. *Gender & Society*. 15 (5), 711-726.

Brazzini, D., Curtin, L., Joslin, S., Regan, S., & Martz, D. (2010). Do animated Disney characters portray and promote the beauty-goodness stereotype? *Journal of Applied Social Psychology*, 40 (10), 2687-2709.

Disney, W. (Producer), & Geromini, C., Jackson, W., & Luske, H. (Directors). (1950). *Cinderella* [Motion picture]. USA: Walt Disney Pictures

Do Rozario, R.A. (2004). The princess and the Magic Kingdom: Beyond nostalgia, the function of the Disney Princess. *Women's Studies in Communication*. 27(1), 34-59.

Gainer, J. (2007). Social critique and pleasure: Critical media literacy with popular culture texts. *Language Arts*, 85(2), 106-114.

Giroux, H. (1995). Animating Youth: the Disnification of Children's Culture. *Socialist Review*.24 (3), p.23-55.

Giroux, H.A., & Pollock, G. (2010). *The Mouse that Roared: Disney and the End of Innocence* United Kingdom: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.

Hurley, D.L. (2005). Seeing White: Children of colour and the Disney fairy-tale princess. *Journal of Negro Education*, 74(3), 221-232.

Kellner, D., & Share, J. (2007). Critical media literacy, democracy, and the reconstruction of education. In D. Macedo & S.R. Steinberg(Eds.), *Media literacy: A reader* (p.3-23). New York: Peter Lang Publishing

Kincheloe, J.L., & McLaren, P. (2002). Rethinking critical theory and qualitative research. In Y. Zou & E.T. Trueba (Eds.), *Ethnographies and schools: Qualitative approaches to the study of education* (87- 137). Maryland: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.

Myers, D. G. (2002). *Social psychology* (7th Ed.). Boston: McGraw-Hill

Ontario Ministry of Education.(2009). The Ontario curriculum grades11-8: Language. Retrieved from: <http://www.edu.gov.on.ca/eng/curriculum/elementary/language18currb.pdf>

Sun, C. F., Picker, M., & Media Education Foundation. (2002). *Mickey Mouse monopoly*. Northampton, MA: Media Education Foundation.

Zarranz, L.G. (2007). Diswomen strike back? The evolution of Disneys Femmes in the 1990s. *ATENEA*. 27 (2), 55- 65.